Ільченко В. Р.
дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти
Інституту педагогіки НАПН України, Київ, Україна
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2721-3877

ЗАКОНОМІРНОСТІ ПРИРОДИ У ЗМІСТІ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ «ДОВКІЛЛЯ»

Освіта для сталого розвитку (ОСР) – альтернатива традиційній освіті. Вона відрізняється цілісністю змісту та сучасним підходом до організації навчального процесу. Цей підхід включає переорієнтацію навчання з передання інформації на технологію формування в учнів життєствердного образу світу, а в кінцевому рахунку – життєствердної моделі світу і сталого розвитку суспільства. Життєствердний образ світу має формуватися в учнів одночасно з їхньою здатністю взаємодіяти з об'єктами довкілля відповідно до принципу соціоприродної справедливості. Згідно з цим принципом, усі природні системи, в т. ч. соціосистема, мають право на сучасне й майбутнє життя. Реалізацію цього принципу обумовлює як нерозривність зв'язку учнів із їхнім довкіллям, зокрема завдяки проведенню навчальних занять безпосередньо в ньому, так і формування переконання в необхідності позитивних змін у ставленні до довкілля, забезпеченні здорового та якісного життя й нинішніх, і майбутніх поколінь.

Фактологічна освіта не спроможна формувати цілісний погляд на світ, його наукову картину й, відповідно, життєствердний образ світу молодих поколінь унаслідок фрагментарності змісту та вузькопредметного його викладання в умовах відокремленого від життя, замкнутого, сенсорно збідненого класно-кабінетного простору, який не дає змоги дітям рухатися під час дослідження явищ, конструювати обрані в середовищі життя об'єкти, опиратись у своїх умовиводах на загальні закономірності природи, що гальмує розумовий і фізичний розвиток учнів [1].

Примусове засвоєння елементів знань, не зв'язаних у цілісність, показником якої є підлягання всіх її елементів єдиним закономірностям [2], залишає учнів поза їх розумінням, а розуміння – природний стан буття людини (Г.-Х. Гадамер). Перебування дітей поза природним станом буття призводить до поступової дегенерації тілесного, енергетичного і психічного потенціалів молодого покоління [1; 2].

Відсутність у змісті освіти й навчальному процесі умов для формування образу світу, заснованого на спільних для всіх сфер людської діяльності закономірностях, занять у довкіллі унеможливлює найважливіший методичний підхід ОСР – фундаменталізацію знань, інтеграцію їх у процесі формування наукової картини світу, її особистісної складової – життєствердного образу світу учня [3].

Ідеї та підходи до впровадження елементів освіти для сталого розвитку – цілісної освіти, яка отримується дітьми в безпосередньому спілкуванні з об'єктами середовища життя, педагогічній науці відомі давно. Вважаємо за

доцільне звернути увагу на освітню модель «Довкілля», в котрій втілено досвід етнопедагогіки щодо спілкування дітей із природою, прагнення педагогів-практиків надавати дітям необхідну їм освіту.

У 1990 р. педагогічний колектив Полтавської СШ № 37 – авторської національної Школи формування цілісної свідомості ділової людини – вирішив упроваджувати в практику ідеї освіти для сталого розвитку, організував тимчасовий науковий колектив, який очолили доктор педагогічних наук, професор В. Р. Ільченко. Колективом розроблено концепцію авторської школи, навчальний план, систему програм, посібники для учнів і вчителів, що орієнтують навчальний процес на рухову активність (уроки в довкіллі), конструювання об'єктів, які вивчаються, «відкриття» загальних закономірностей природи, котрі впорядковують розум дитини (Коменський).

У школах Полтавської області почався експеримент з упровадження моделі освіти «Довкілля», для якого вчителі проходили підготовку на семінарах, а пізніше на курсах у Полтавському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти.

Група психологів вимірювала вплив цілісного змісту освіти моделі «Довкілля» на розвиток інтелекту школярів, медичні працівники відстежували вплив навчального середовища, уроків у довкіллі на здоров'я учнів, педагоги-соціологи досліджували зміну рівнів соціальної зрілості експериментальних і контрольних класів, доступність учням експериментальних класів змісту загальних закономірностей природи, на яких базується цілісність знань та формується особистісно значима система знань – образ світу учнів. Досліджувався також вплив цілісності свідомості учнів на засвоєння математики і мов. Одні й ті ж самі контрольні роботи проводилися в класах, де вивчався предмет «Довкілля», та в математичних і лінгвістичних класах, де на вивчення математики або мов відводилося більше часу.

Здатність до розв'язання математичних задач, опанування іноземних мов учнями експериментальних класів із «Довкіллям» виявилася вищою, ніж в учнів «елітних» класів. Цей предмет довів, що немає нездібних дітей. У випускному класі з 11 золотих медалей, котрі одержала авторська школа, 9 медалей отримали учні 2 класів із «Довкіллям» і лише 2 медалі – учні 5 «елітних» класів. Уперше в історії Полтави два її учні перемогли на республіканській олімпіаді з іноземної мови. Це були учні з класу із «Довкіллям». Здатність учнів оперувати загальними закономірностями природи, уроки в довкіллі сприяють інтелектуальному розвитку дітей, успішному навчанню з усіх предметів.

У 2000 р. Комісія Міносвіти України підбила підсумки всеукраїнського експерименту: освітня модель «Довкілля», її навчально-методичне забезпечення, предмет «Довкілля» наказом Міносвіти від 13.11.2000 № 529 було допущено для використання в загальноосвітніх закладах; у навчальних планах з'явився предмет «Довкілля». Більш ніж третина шкіл України почали впроваджувати модель освіти «Довкілля», яку можна назвати національним аналогом STEM-освіти (котра, до речі, з'явилась у школах США у 2001 р.).

Назвемо головні відмінності освітньої моделі «Довкілля», що дають підстави представляти її як варіант складової ОСР:

– Освітня модель «Довкілля» надає учням цілісний зміст освіти.

– Методична система моделі «Довкілля» орієнтує навчальний процес на формування цілісної наукової картини світу та її особистісно значимої складової – життєствердного образу світу учня як основної освітньої характеристики особистості.

Основа образу світу (картини світу) включає систему загальних закономірностей природи (збереження, спрямованості самочинних процесів до рівноважного стану, періодичності процесів), кожна з котрих має декілька складових. Наприклад, закономірність збереження містить використовувані у шкільних дисциплінах закони збереження, поняття про рівняння, поняття симетрії, спадковості та ін.

Проте вказані закономірності не фігурують у програмах і підручниках сучасної вітчизняної школи, хоча ще Ж. Піаже довів, що їхній зміст доступний розумінню дітей 6–7-річного віку. Більше того, психолог довів: якщо позбавити дітей можливості використовувати зміст зазначених закономірностей у навчальному процесі, інтелект дітей не зможе розвиватися природовідповідно, досягати високих рівнів [2].

Досвід показує, що найбільш продуктивним шляхом досягнення розуміння учнями змісту названих закономірностей є створення умов молодшим школярам для «відкриття» взаємозв’язків у середовищі життя, які відображають ці закономірності. Це досягнуто в освітній моделі «Довкілля» за допомогою природовідповідного навчального середовища, котре включає в першу чергу цілісний зміст і відповідну матеріальну базу. Її частиною в школах із педтехнологією «Довкілля» є кабінет довкілля, обладнаний як модель етносоціоприродного, навчального середовища життя учня [2]; екологічна стежка, зелені класи, куточки довкілля, де проводяться уроки поза стінами школи.

Система уроків у довкіллі та уроків поза приміщенням школи (у старших класах – на підприємстві, в громадському закладі тощо) дає учням можливість взаємодіяти з реальними об’єктами, відкривати загальні взаємозв’язки в середовищі життя, включати їх у зміст загальних закономірностей, понять, пов’язаних із ними; систематизувати на їх основі знання про об’єкти реальності, здобуті поза школою й на уроках, і таким чином дотримуватися положення Великої дидактики Коменського – впорядковувати свій розум зримими законами природи.

Варто погодитися з думкою авторів праць, які стосуються проблем ОСР, що однією з головних перешкод на шляху впровадження такої освіти є недостатнє розуміння проблем сталого розвитку як особами, що ухвалюють рішення, так і більшістю населення.

Уміння особистості оперувати загальними закономірностями природи, як того вимагає Державний стандарт базової загальної середньої освіти, мало б стати основним очікуваним результатом засвоєння змісту таких освітніх галузей, як природознавство, суспільствознавство, математика, як це передбачено Національним стандартом обов’язкової освіти Іспанії, прийнятим у 2006 р. [4].

Таким чином, досвід упровадження моделі цілісної соціоприродничої освіти «Довкілля» показує можливості переорієнтації змісту традиційної освіти на

засади та методичні підходи ОСР, зокрема на формування в учнів цілісної свідомості, життєствердного образу світу, в основі якого – загальні закономірності природи.

Список використаних джерел

1. *Базарный В. Ф.* Здоровые дети – будущность нации. *Народное образование*. 2013. № 2. С. 15–21.

2. *Гуз К. Ж.* Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу. Полтава : Довкілля-К, 2004. 472 с.

3. Друковані праці співробітників НМЦ і відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти. URL: http://www.dovkillya.org.ua/naukova-dialnist/navchalno-metodichne-zabezpechennya.html (дата звернення: 27.09.2021).

4. *Ільченко В. Р.* Еволюція ідей освіти для сталого розвитку. *Технології інтеграції змісту освіти* : зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. «Інтеграція змісту освіти на засадах освіти для сталого розвитку», Полтава, 26 квіт. 2012 р. Полтава : ПОІППО, 2012. Вип. 4. С. 20–31.